

NEKATERI POGLEDI NA PROSTOR Z ZORNEGA KOTA ZNANOSTI O VARNOSTI

Miran MITAR*

Izvleček:

UDK: 355.02

Prispevek obravnava vlogo prostora kot dejavnika, ki vpliva na varnost in kvaliteto življenja. Podan je prikaz nekaterih empiričnih spoznanj o teritorialnem sporu, o teritorialnih spremembah in konfliktih (nastanek novih držav, izmenjava teritorija, ponavljajoči se konflikti). Nakazane so nekatere smeri in pomen raziskovanja za našo deželo.

Ključne besede: prostor, teritorialni spor in spremembe, raziskovanje, varnost

SOME PERSPECTIVES ON SPACE FROM THE VIEWPOINT OF SECURITY STUDIES

Abstract:

Space is one of the factors, which influences the security and quality of life. The overview of some results of empirical research of territorial dispute, territorial changes and military conflict (the emergence of new states, exchange of homeland territory, recurring conflict) are presented. Some possible ways and importance of such research for our country are indicated.

Key words: space, territorial dispute and changes, research, security

* Magister obramboslovja, Višji predavatelj, Visoka policijsko varnostna šola, Kotnikova 8, 1000 Ljubljana,
e-mail: miran.mitar@vpvs.uni-lj.si

1. UVOD

Na osnovi spoznanj iz antropologije in biologije, ima vojna kot politični pojav, posebno zvezo s teritorialnostjo. Vojne se pogosto bojujejo za obrambo ali razširitev teritorija, ali pa zaradi porasta bogastva in statusa teritorialno opredeljenih ljudstev. Tudi v primerih, ko je take cilje težko najti, so vojne prostorsko utemeljena nasprotovanja, v katerih se bojuje na prostoru in za prostor tako, da zmagovalec nadzoruje prebivalstvo in ozemlje poražene strani. Na osnovi tega spoznanja lahko predpostavimo, da so vojne teritorialne po svojem duhu, ne glede na njihove deklarirane cilje (Vasquez, 1993).

Zgodovina vojne in miru je večinoma identična z zgodovino teritorialnih sprememb, kot rezultatov vojn in vzrokov za naslednje vojne (Weede, 1973).

Težko je misliti o vojni, ki ne bi imela teritorialno sestavino... Toda bilo bi napačno označevati teritorialni spor kot tisti, ki neizogibno vodi v vojno (Goertz and Diehl, 1992). Namen prispevka je opozoriti, da je potrebno vprašanja varnosti in obrambe (prostora, prebivalcev in dobrin) obravnavati s sistemskih teoretsko-metodoloških izhodišč zato, da bi podali med drugim tudi sorazmerno celovit pogled na vlogo prostora kot dejavnika, ki ga ni mogoče zanemariti pri obravnavi vprašanj varnosti in obrambe sodobnih družb. Tako je npr. Bailey (1990, 1994) v teoriji družbene entropije obravnaval prostor (z vsemi njegovimi značilnostmi) kot enega od dejavnikov, ki vpliva na kvaliteto življenja družbene skupnosti. Znana je njegova formula $L = f(P, I, S, T, O)$ (P = prebivalstvo, I = informacije, znanje, kultura, S = prostor, T = tehnologija, O = organizacija).

Prostor (običajno del ozemlja in morja s pripadajočim zračnim prostorom) je eden od osnovnih dejavnikov, ki pogojuje obstoj, varnost in razvoj posameznikov, skupin, organizacij, skupnosti, držav in mednarodne skupnosti. Prostor in njegove povezave z individualnim in družbenim bivanjem in delovanjem je mogoče opazovati z različnih zornih kotov, ki se pogosto medsebojno prepletajo:

1. Prostor kot prizorišče človekovega individualnega in družbenega bivanja in delovanja;
2. Prostor kot osnovni vir (resurs, dobrina) človekovega individualnega in organiziranega delovanja (skupine, organizacije, skupnosti, države,...);
3. Prostor kot dejavnik, ki vpliva (olajševalno, oteževalno) na razmerja (sodelovanja, izolacije in konfliktov) med različnimi akterji;
4. Prostor (vključno z vsemi dobrinami in objekti) kot eden od pomembnih predmetov spora (oz. jabolko spora) med posamezniki, skupinami, skupnostmi, organizacijami in državami);
5. Prostor kot element identitete (posameznika, skupin, organizacij in drugih kolektivitet) (op.p.:več o tem je pisal zlasti slovenski akademik dr. Zdravko Mlinar že leta 1986, 149-227, pa tudi pozneje).

Na omejenem prostoru vsekakor ni mogoče obravnavati celote razmerij med različnimi vrstami varnostnih pojavov (od mikro do makro) in njihovimi razmerji do prostora. Te so sestavina preučevanja različnih znanstvenih disciplin (obrambnih študij, varnostnih študij, mirovnih študij, kriminologije, ekologije, znanosti in /ali teorij mednarodnih odnosov, politične in vojne geografije, geografije kriminalitete ipd.). Zato je pozornost namenjena predvsem prikazu nekaterih teoretičnih in empiričnih spoznanj o **prostoru kot »predmetu spora«** med državami, kot so opredeljena v novejši strokovni literaturi (Diehl, Geller in Singer, Vasquez,...), ki raziskuje razmerja med vojno, mirom in prostorom z interdiscipli-

narnih teoretskih in empiričnih zornih kotov. V zaključnem delu je opozorjeno na nekatere potrebe in možnosti nadaljnega raziskovanja razmerij med prostorom in ne-nasilnim urejanjem medčloveških in družbenih razmerij.

Včasih so nekateri zagovarjali »geografski determinizem«, t.j. da je vedenje države v mednarodni skupnosti določeno z njenim položajem, viri in podnebjem. Danes je znano, da je vedenje akterjev v mednarodni skupnosti kompleksen pojav, ki ga ni mogoče redukcionistično in deterministično pojasnjevati. Goertz in Diehl (1992, 3) sta opozorila, da so raziskovalci razmerij med prostorom in vojno poudarili posebno vlogo prostora (oz. teritorija), vendar nihče od njih (npr. Harold in Margaret Sprout, Kenneth Boulding in Harvey Starr) ne zatrjuje, da igra prostor primarno ali izključno vlogo pri nastanku vojne. Tako sta Sproutova oblikovala termin okoljskega omogočanja (angl. »environmental possibilism«). Boulding je razpravljal o conah zmožnosti preživetja države (angl. zones of viability) in o izgubi gradienta moči (angl. »loss-of-strength gradient«). Starr je razpravljal o priložnostih in pripravljenosti-h držav. Zaradi tega je jasno, da teritorij vpliva na priložnosti. V določeni meri vpliva tudi na pripravljenosti, strukturo tveganj, stroškov in koristi. Vse vplivajo na proces odločanja političnih akterjev.

2. NEKATERA VPRAŠANJA O TERITORIALNEM SPORU

V preučevanjih razmerij med vojno (in manj mirom) in prostorom je bilo doslej več pozornosti namenjeno prostoru kot olajševalnemu in/ali oteževalnemu dejavniku, manj pa kot predmetu spora med različnimi nasprotniki. V zvezi s preučevanjem vloge teritorialnega spora v procesih odločanja držav za vojno se lahko pojavljajo naslednja ključna vprašanja (povzeto po Diehl, 1999, 488):

1. Ali teritorialni spori prej kot ostali spori prispevajo k pojavu vojaškega konflikta?
2. Pod katerimi pogoji teritorialni spori prerastejo v uporabo vojaške sile in v vojno?
3. Katere značilnosti teritorija še posebej prispevajo k pojavu nasilnih konfliktov?

Naslednji sklop vprašanj se nanaša na preučevanje razreševanja teritorialnih sporov in razvoj miroljubnih odnosov med državami:

1. Ali je mogoče teritorialne spore miroljubno razrešiti?
2. Kako je mogoče doseči miroljubno teritorialno spremembo (meje, oblasti nad delom teritorija)?
3. Ali teritorialne spremembe pomenijo razrešitev teritorialnega spora ali so spodbuda za nov krog teritorialnih konfliktov?

Tovrstna vprašanja o razmerju med teritorialnimi spori in razreševanjem konfliktov so obratna vprašanjem med teritorialnimi spori in vojno. Iskanje odgovorov nanje lahko pomembno vpliva na oblikovanje politik kot tradicionalno raziskovanje vzrokov vojn.

3. OPREDELITEV TERITORIALNEGA SPORA

Z **opredelitvijo teritorialnega spora** so lahko različne težave. Najprej je značilno, da skoraj vsi nesporazumi med državami vsebujejo vsaj posredno prostorsko sestavino¹. Etnični in verski konflikti so tudi povezani s teritorijem. Izrazita primera sta Jeruzalem

*1 Primera: * spor Argentine in Čila zaradi morskega prehoda Beagle;*

** spor Iraka in Kuvaite zaradi nafte in ozemlja.*

in Kašmir. Potem ni vedno jasno, kaj so »aktivni«, kaj pa »latentni« teritorialni spori in kaj so kriteriji razlikovanja med njimi (zgolj obstoj verbalnih zahtev, grožnje s silo in/ali uporaba sile). Vendar ni mogoče teritorialne spore v celoti povezovati s teritorialnimi spremembami, ker se mnogi lahko končajo brez sprememb. Tu so podobni problemi kot pri raziskovanju odvrčanja (angl. »deterrence«), ko je lažje odkriti primere neuspešnih kakor uspešnih odvrčanj.

Sorazmerno celovito opredelitev teritorialnih sporov je predlagal Huth (nav. po Diehlu, 1999, 489 - 490), ki je razlikoval več vrst položajev (angl. situations), ki jih je mogoče označiti kot teritorialni spor.

Te so:

- * nestrinjanje glede meje;
- * nasprotujoče definicije meje brez predhodnih zgodovinskih in pravnih dokumentov;
- * okupacija /dela/ ozemlja države brez privolitve;
- * zahteva po ozemlju, ki ga ima že dlje časa okupiranega druga država;
- * nepriznavanje suverenosti in neodvisnosti druge države;
- * prizadevanje za nadzor /dela/ ozemlja le-te države).

V novejšem času je nastalo več podatkovnih baz o konfliktih med državami, ki so osnova za znanstvena preučevanja. Najbolj znano zbirko o okoliščinah, ki korelirajo z vojaškimi meddržavnimi spori (»the Correlates of War Project Militarized Interstate Dispute Data set« oz. »COW«), vodijo v okviru Michigenske univerze. Za obdobje 1816 -1992 je zabeleženo 2024 različnih meddržavnih sporov. V 28,7% le teh je imel teritorij primarni pomen vsaj za enega udeleženca spora. Empirični podatki o povezavah teritorija s konflikti (največ jih je med sosednimi državami) so konsistentni. Niso več predmet nesporazumov. Raziskovalci se razlikujejo predvsem v pojasnevanju povezav (Geller in Singer, 1998). Med pomembnejšimi je spoznanje Vasqueza (1993), da v primeru teritorialnega spora med približno enako močnima rivaloma »real-politika moči« povečuje verjetnost vojne.

4. VRSTE TERITORIALNIH SPOROV

Razlikujemo različne vrste teritorialnih sporov (Diehl, 1999, 491).

Najprej je potrebno razlikovati med mejnimi in drugimi teritorialnimi spori.

Drugi kriterij razlikovanja je ocena pomembnosti prostora za partnerje (dva in več), t.j. ali se je vredno boriti zanj. Pri tem je mogoče razlikovati med etnično in ekonomsko utemeljenimi teritorialnimi spori.

Tretji kriterij predstavlja ocena strateške vrednosti teritorija za partnerje. Seveda ni dovolj samo opisati različne vrste teritorialnih sporov. Potrebno je tudi ugotoviti, kdaj posamezni spori vključujejo grožnjo in uporabo vojaške sile.

Pri obravnavi je potrebno razlikovati med »intrinzičnim« in »relacijskim« pomenom prostora za nasprotnike. Tako sta Goertz in Diehl (1992, 14 - 21) prisodila intrinzičnemu pomenu prostora površino in vire (voda, nafta, rudnine, ...). Relacijski pomen prostor se nanaša na zgodovinske, verske, narodnostne in druge dejavnike. Poudarila sta, da intrinzični in relacijski pomen nista vedno simetrična, oziroma enako pomembna za oba partnerja v sporu.

5. POGOJI, V KATERIH SO TERITORIALNI SPORI VZROK VOJAŠKIH KONFLIKTOV

Glavna skrb raziskovalcev ni bila samo identificiranje nasprotujočih si teritorialnih zahtev, ampak tudi ugotavljanje, kdaj te zahteve vključujejo grožnjo ali aktualno uporabo vojaške sile. Glavna vprašanja raziskav namenjajo pozornost nastanku teritorialnega spora, značilnostim njegove dinamike in času njegove eskalacije v vojno. Pogosto raziskovalci poskušajo oblikovati splošne pojasnitve meddržavnih konfliktov, namesto da bi poskušali obravnavati okoliščine teritorialnih konfliktov.

Slabost je bila pogosto v tem, da se je oborožen konflikt obravnaval kot dan, ko je prišlo do uporabe orožja v konfliktu. Bolje bi bilo raziskati vzroke za konflikt. Dozdevno naj bi se teritorialni spori pojavljali zaradi slabo opredeljenih meja. Zaradi znanstvenega razvoja politične geografije bi se moralo število teritorialnih sporov zmanjšati. Vsekakor se teritorialni spori z vojaško sestavino ne pojavijo sami od sebe, saj so posledica politične izbire držav. Nekateri raziskovalci menijo, da je prišlo do uporabe orožja v teritorialnih sporih po spremembi razmerij v relativnih sposobnosti držav. Močnejša država lažje postavlja teritorialne zahteve tudi z orožjem.

Mandel (nav. po Diehl, 1999, 492) je ugotovil, da mejni spori nastajajo pogosteje med enako močnimi državami (tekmeci oz. »rivali«). Med državami z znatnejšimi razlikami v moči je sporov manj. Nekateri drugi raziskovalci pa so ugotovili, da relativna moč izzivalcev nima vpliva na začetek konflikta in da so pomembne predvsem notranje politične sile. Večje število raziskovalcev je namenilo pozornost razumevanju stopnjevanja meddržavnih konfliktov, saj so konflikt vzeli kot danost. Raziskovali so odstopanja in razlike v teži konfliktov, s posebnim poudarkom različnim pogojem vojskovanja. Vendar so bile tudi tu zanemarjene variacije teritorialnega spora. Mandel je izjemoma ugotovil, da je teritorialni spor ostrejši, če s zgodi v tehnološko manj razvitih državah, če poteka zaradi etničnih razlogov (ne samo zaradi virov) in če poteka med dvema državama.

Nekatere študije mednarodnih konfliktov so poudarile pomen teritorija kot dejavnika eskalacije meddržavnih konfliktov, zlasti pomen povezve med mejo in vojaškimi spopadi. Vendar pa v celoti ni (bilo) vedno jasno, ali ta povezava pomeni, da so teritorialni spori bolj nevarni kakor drugi spori. Oblikovane so bile tri hipoteze (priložnost za interakcijo, učinek bližine in teritorialnost). Večina držav lahko izvaja svoje vojaške operacije le v soseščini. Tako se je zastavilo vprašanje, če geografska sosedstvo (obstoj skupne meje) pomeni samo več priložnosti za sodelovanje. Zato je med sosedi več miroljubnih in sovražnih interakcij. Prav tako se je zastavilo vprašanje, ali geografsko sosedstvo kaže na učinek bližine (op. p.: spremenljivka »proximity«) in se operacionalizira z oddaljenostjo med glavnimi mesti držav. Vasquesz je testiral (1995) vse tri hipoteze in ugotovil, da je teritorialni konflikt znatno bolj nevaren kot drugi konflikti med državami. Zato je verjetnost vojne bistveno večja.

Te ugotovitve potrjujejo tudi spoznanja drugih, da je vedenje držav v pogajanjih o teritoriju dosti bolj ostro in nasilno kot običajno. Senese (nav. po Diehl, 1999, 493) potrjuje Henselovo stališče, da so teritorialni spori bolj ostri kot drugi spori, in da prostorska bližina prispeva k večji ostrini, ker je lažje izvajati vojaške operacije v bližini doma. Vendar meni, da prostorski (oz. geografski dejavniki) lahko razložijo le verjetnost konflikta in vlivajo na ostrino konflikta. Drugi dejavniki določajo (npr. demokratične ureditve držav), ali bodo države izbrale sovražno zaporedje aktivnosti v sporih.

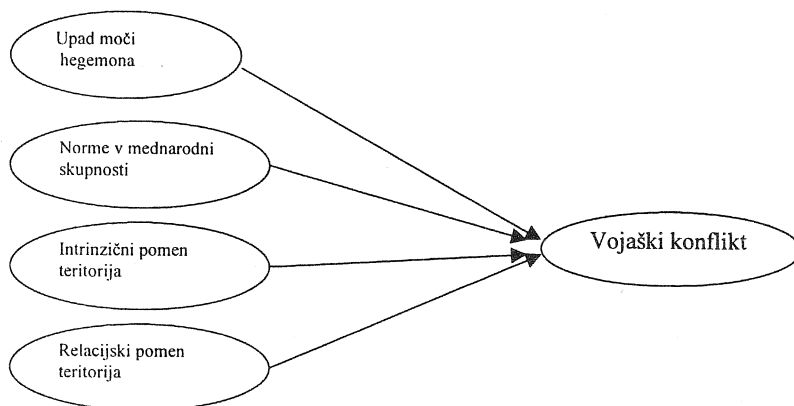
Nekatere raziskave so namenile pozornost, pri razrešitvi vojaškega konflikta, tudi vlogi teritorija. Ugotovljeno je bilo, da pogodbeni ureditev obmejnih sporov med državami prispeva k razvoju miroljubnih odnosov, še posebej, če je pogodbeni ureditev sprejemljiva za obe strani.

Iz razmerja med teritorialnim sporom in oboroženim konfliktom je mogoče ugotoviti, da je teritorialni spor lahko znatno bolj nevaren kot drugi spori med državami. Nevarnost ne izhaja zaradi učinkov priložnosti (angl. opportunity) in bližine (angl. proximity), ampak zaradi pomena, ki ga države pripisujejo teritoriju. Razvidno je tudi, da je mogoče razrešiti teritorialne spore z različnimi pristopi k sporazumevanju in urejanju medsebojnih razmerij.

6. NEKATERA EMPIRIČNA SPOZNANJA O TERITORIALNIH SPREMEMBAH IN VOJAŠKIH KONFLIKTIH

Posebno pozornost sta Goertz in Dahl (1992, 20) namenila proučevanju treh vrst teritorialnih sprememb in vojaških konfliktov v okviru teritorialne dimenzije zgodovine sodobnega mednarodnega sistema. Razlikovala sta (a) konflikte, ki so bili povezani z nastankom novih držav (angl. state-formation conflicts), (b) meddržavne konflikte zaradi ozemlja ter (c) ponavljajoče se teritorialne konflikte med državami. Obravnavala sta 770 primerov teritorialnih sprememb v obdobju od 1815 do 1975, ki so bile zabeležene v podatkovni bazi »COW«. Do teritorialnih sprememb je prišlo z osvajanjem (15,6%), priključitvami (14,5%), odcepitvami (42,3%), secesijami (4,8%), združitvami (4,8%) ter z mandati in pridobitvami neodvisnosti (15,5%).

Pri obravnavi sta ugotovila, da pridobitev neodvisnosti ni bila vedno lahka in mirna. Predvsem sta poudarila relativni upad moči imperialne države, pomen teritorija za imperialno državo ter norme mednarodne skupnosti kot dejavnike, ki vplivajo na (miren) način razrešitve konfliktov. Svoje teoretične ugotovitve sta potrdila z uporabo multivariatnih metod in z uporabo Lisrel modela vojaškega konflikta in nacionalne neodvisnosti (Goertz, Diehl, 1992, 75).

Shema 1: Poenostavljena skica modela vojaškega konflikta in nacionalne neodvisnosti (Po Goertz in Diehl, 1992, 75)

V primerih **izmenjave delov domačega teritorija** med državami sta Goertz in Dahl z uporabo logistične regresije (1992, 95) ugotovila naslednje dejavnike, ki vplivajo na pojav vojaškega konflikta:

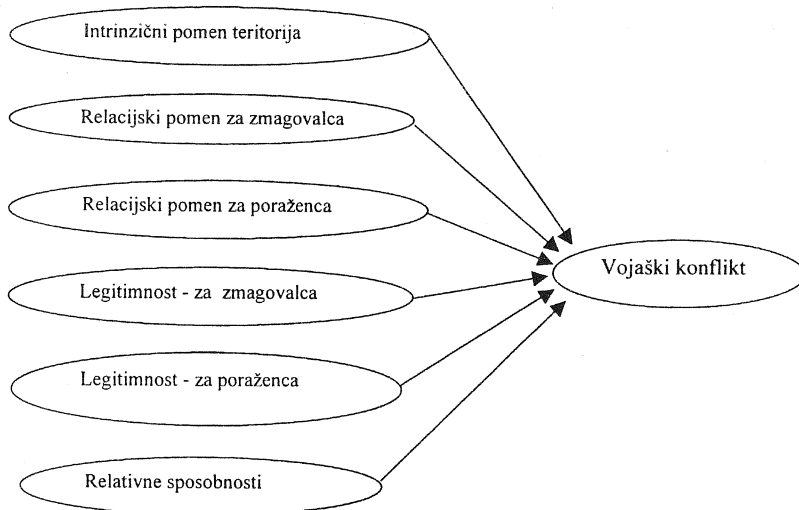
- * pomen teritorija,
- * relativne sposobnosti obeh nasprotnikov in
- * ekspanzionistični pritiski (ekonomski, vojaški, demografski) znotraj nasprotujočih si strani.

Preglednica 1: Spremenljivke in indikatorji, uporabljeni v logistični regresiji dejavnikov meddržavne izmenjave teritorija in vojaškega konflikta (Goertz, Diehl, 1992, 93)

Spremenljivke	Indikatorji
Pomen teritorija	Obseg območja izmenjave v km ²
Relativne sposobnosti	Povprečje količnika proizvodnje železa/jekla in porabe energije za obe strani v konfliktu
Populacijski pritiski	Spremembe števila prebivalstva v obdobju od t -20 do t.
Ekonomski pritiski	Povprečna sprememba v proizvodnji železa/jekla in porabi energije v obdobju od t -10 do t.
Predhodna teritorialna ekspanzija	Neto pridobitev ali izguba ozemlja v času od t -20 do t.

Ugotovila sta, da dejavniki relativnih sposobnosti izgubljajo pomen po prvi svetovni vojni. Z vojaškim konfliktom sta bila bolj povezana pomen teritorija in notranji dejavniki držav. Pri obravnavanju **ponavljajočih se teritorialnih sporov** med državami, z LISREL modelom teritorialnih sprememb in ponavljajočih konfliktov (Goertz, Diehl, 1992, 122), sta ugotovila:

- * pomen relativnih sposobnosti nasprotnikov,
- * pomen teritorija (intrinzični in relacijski) in
- * pomen zaznave legitimnosti predhodnega reševanja teritorialnega spora.

Shema 2: Poenostavljena skica modela teritorialnih sprememb in ponavljajočega se konflikta (poenostavitev po Goertz in Diehl, 1992, 122)

Medtem, ko sta Goertz in Diehl obravnavala razmerje med teritorialnimi spremembami in vojaškimi konflikti, je Arie Kacowicz (1994, nav. po Diehl, 1999, 495; 1995) namenil pozornost preučevanju okoliščin, ki prispevajo k miroljubnim teritorialnim spremembam. Ugotovil je, da je asimetrična porazdelitev moči (še zlasti v prid države, ki brani obstoječe stanje) v prid miroljubnim teritorialnim spremembam. To dejstvo lahko kaže na to, da močna država lahko odstopi teritorij večinoma prostovoljno. Vendar do spremembe pride predvsem z vojno. Prav tako je razvidno, da je miroljubno reševanje teritorialnih sporov bolj verjetno, če sta si državni ureditvi dveh držav skladni in če obstajajo ustrezne mednarodne norme o prenosu suverenosti (npr. dekolonizacija in načelo pravice narodov do samoodločbe). Goertz in Diehl poudarjata »pomembnost teritorija« kot dejavnika, ki odločilno vpliva na odločenost države za vojno. Kacowicz dodaja, da je potrebno odgovoriti na vprašanje za koga je teritorij pomemben med domačimi političnimi akterji.

7. NEKATERE MOŽNE SMERI PRIHODNJEGA RAZISKOVANJA

Dosedanje raziskovanje teritorialnih sporov je bilo težavno zaradi pomanjkanja sistematičnih podatkov in zaradi obravnavanja teritorija kot olajševalnega dejavnika, ne pa kot predmeta spora. Zaradi tega je potrebno po mnenju Diehl-a (1999, 496) v prihodnosti nameniti več pozornosti naslednjim sklopom vprašanj:

1. Teritorialne spore ne smemo obravnavati kot dane. Potrebno je preučiti njihov nastanek in razvoj, zlasti med latentnim in aktivnim stanjem. Ker teritorij ostaja stalnica (z morebitno izjemo spremembe ocen o ekonomski in strateški pomembnosti), je potrebno več pozornosti nameniti spreminjajočim se pogojem tako v mednarodni politiki, kakor tudi v domačih notranjih zadevah.
2. Več pozornosti je potrebno nameniti razumevanju vzrokov, zaradi katerih so teritorialni konflikti bolj nasilni kot drugi konflikti. Raziskovanje teritorialnih konfliktov, podobno kot drugih mednarodnih konfliktov, naj bo osredotočeno miremu razreševanju konfliktov.
3. Namesto kratkoročnih rešitev naj bo v ospredju dolgoročna stabilnost, če nočemo, da rešitev enega teritorialnega spora začenja proces drugega.

Poleg tega je potrebno opozoriti na spoznanja drugih avtorjev (npr. Opello, W., Rosow, S., 1999, 225), ki obravnavajo možnosti teritorializirane suverene moči (držav) v času procesov globalizacije. Ta se kažejo v obliki izzivov (post-teritorialno vojskovanje, globalizacija civilne družbe, raz - drobitev političnih identitet), ki jih je potrebno podrobneje preučiti. Prav tako je potrebno, pri raziskovanju problematike »teritorija«, posebej upoštevati spoznanja Vasqueza (1993, 7), da je vojna kompleksen pojav, ki ima več različnih vzrokov. Med osnovnimi vzroki je (ang. underlying cause) teritorialni spor med državami. Posebej pomembna je tudi njegova tipologija vojn, v kateri je razlikoval vojne med enakimi (rivalstvo) in neenakimi silami, omejene in totalne vojne (glede na omejene cilje in sredstva) in vojne glede na število udeležencev (diade in kompleksne vojne). Pomembna so tudi Vasquez-ova spoznanja o vojnah med dvema sosednjima državama, ki so bile v zgodovini najbolj pogoste. Zlasti praktično pomembna so njegova spoznanja o potrebi sporazumnega reševanja teritorialnih vprašanj, o potrebi po izogibanju povezovanja ne-teritorialnih vprašanj s teritorialnimi vprašanji in o potrebi de-teritorializacije spornih vprašanj (kot npr. trgovine, pomorske plovbe ipd.). S tem v zvezi je pomembno njegovo opozorilo na povezavo nacional - (istič) - nih aspiracij s teritorialnim vprašanjem (Vasquez, 1993, 150). Opozoril je, da državitvorne nacije obravnavajo vprašanje

razdelitve teritorija (in sveta kot celote) kot igro z ničelno vsoto. Tak pristop pa lahko pogosto poveča možnost vojne med državami, hkrati pa zmanjša možnost de-teritorializacije vprašanj politične in kulturne identitete. Še posebej je tak pristop nevaren, če ga podpre »real-politika« moči. Spoštovati je potrebno tudi njegov predlog za oblikovanje mednarodnih norm, ki naj bi urejale urejanje ozemelskih vprašanj v primeru razpada držav (Vasquez, 1995, 291).

Določeno pozornost zahteva tudi ekološka problematika. Določene rabe in izrabe prostora poleg škodljivih posledic, ki presegajo meje posameznih držav (npr. nedavna nesreča v romunskem rudniku je povzročila ekološko škodo drugim državam v porečju Tise in Donave), povzročajo tudi spore med državami (Diehl, 1998, 275 -277) (op. p.: več o tem v tematski številki *Journal of Peace Research*, vol. 35, 1998, No 3).

8. POMEN PREUČEVANJ RAZMERIJ MED TERITORIJEM IN VOJNO ZA SLOVENSKO DRUŽBO

V prispevku so le okvirno prikazana spoznanja izbranih raziskovalcev, ki so v svojih delih na znanstven način (teoretično in empirično) preučevali vprašanje razmerja med vojno (kot varnostnim pojavom, ki v največji možni meri ogroža varnost posameznikov, skupin, organizacij, držav in skupnosti) in med prostorom kot dejavnikom spora.

Tovrstna spoznanja (čeprav pogosto necelovita in pomanjkljiva) niso, oziroma ne bi smela biti koristna samo za ozek krog učiteljev in raziskovalcev, ki se soočajo s problematiko varnosti. Postati bi morala del zavesti vseh političnih akterjev, ki so neposredno ali posredno vključeni (hote in nehote) v procese oblikovanja politik, ki imajo »hočeš-nočeš« tudi prostorsko razsežnost. Spoznanje vpliva prostorske razsežnosti in možnih načinov soočanja s problemi, ki jih le-ta pogojuje, je lahko bistvenega pomena za vzpostavitev varnosti neke družbene skupnosti. Določen obseg in »kvaliteta« prostora sta med bistvenimi pogoji za zagotavljanje varnosti in kvalitete življenja. Bistvena je sporazumna razrešitev posameznih nerešenih teritorialnih vprašanj z vsemi sosednimi državami, brez verbalnih in drugih groženj. Samo taka razrešitev je osnova za razvoj dobrih sosedskih odnosov ne samo med državamin in drugimi subjekti.

Posebej aktualno je tudi vprašanje preučevanja in razreševanja teritorialne dimenzije nacionalne identitete v času, ko se prizadevanja za evropsko integracijo soočajo s pojavom nacional -istič- no obarvanih groženj. Določeni politični akterji (npr. pojav Heiderja v sosednji Avstriji) poskušajo ohranjati (in razvijati) nekatere podedovane (vendar verjetno še ne dovolj prevrednotene z zornega kota človekovih pravic) načine soočanja s problematiko »nacionalne identitete«. Taki načini lahko spodbudijo organiziranje »brambovstva«, ki se lahko v določenih mednarodnih razmerah sprevrže iz defenzivne obrambe pred tujimi vplivi v ofenzivna stališča do sosedov.

Nenazadnje je potrebno spoštovati spoznanje Mlinarja (1994, 150), da se v času razvoja komunikacij in transporta spreminja pomen prostora in razdalj ter da je potrebno obravnavati kulturne identite ne kot »otoke«, ki jih je mogoče izolirati od nezaželenih (tujih) vplivov, ampak kot »križišča«, kjer se soočajo in preoblikujejo različni vplivi. Medtem ko so bile v preteklosti (teritorialne) identitete, zaradi omejene dostopnosti (zaščitene s pomočjo prostora in države), raznolike, bodo v prihodnosti (teritorialne) identitete raznolike zaradi povečane dostopnosti, ki omogoča edinstvene kombinacije ljudi, dobrin in idej na posameznih lokacijah v prostoru. Zaradi tega ni nepomembno, na kakšen način se sodobne

družbe soočajo z načinom izgradnje »nacionalne identitete« (vključno z njeno teritorialno dimenzijo). Za slovensko družbo je bil doslej značilen kreativen (demokratičen, kulturno - političen in diplomatski), manj pa represiven (z oporo na instrumente organizirane vojaške in policijske aktivnosti) pristop k izgradnji nacionalne identitete (nekaj o tem v Mitar, 1998; Bratun in Mitar, 1999).

SKLEP

Prostor je obravnavan kot dejavnik, ki pogojuje varnost in kvaliteto življenja. Čeprav je lahko prostor obravnavan z različnih zornih kotov (kot prizorišče, kot vir, kot oteževalni in olajševalni dejavnik, kot predmet spora in kot element identitete), je v prispevku namenjena pozornost predvsem prostoru kot »predmetu spora« med državami. Podan je pregled nekaterih ključnih vprašanj o teritorialnem sporu in o njegovem razreševanju. Posebej so podane opredelitve in kriteriji razlikovanja teritorialnih sporov. Prikazana so nekatera empirična spoznanja o teritorialnih spremembah in vojaških konfliktih (nastanek novih držav, spori med državami, ponavljajoči se spori). Nakazane so nekatere možne smeri prihodnjega raziskovanja, še posebej pomen tovrstnih preučevanj za slovensko družbo. Posebej je opozorjeno na potrebo raziskovanja možnosti de-teritorializacije procesov izgradnje kulturnih identitet, saj Slovenija ni »otok«, ampak »križišče« različnih vplivov.

VIRI:

1. Bailey, K. D., 1990: Social Entropy Theory. State University Of New York, New York.
2. Bailey, K. D., 1994: Sociology and the New Systems Theory, Toward a Theoretical Synthesis, State University of New York, New York,
3. Bratun, Z., Mitar, M., 1999: Okrogla miza o »Nacionalni varnosti in medetničnih konfliktih v Republiki Sloveniji«, Varstvoslovje, Vol.1, št.1, str. 54-58.
4. Diehl, P. F., 1998: Environmental Conflict: An Introduction, Journal of Peace Research, Vol. 25, No 3, str. 275 -277.
5. Diehl, P. F., 1999: Territorial Disputes, Kurtz, L. and Turpin, J. (eds.): Encyclopedia of Violence, Peace & Conflict, Vol.3, Academic Press, San Diego, str. 487-496.
6. Geller, D. S., Singer, D. J., 1998: Nations at War, A Scientific Study of International Conflict, Cambridge University Press, Cambridge.
7. Goertz, G., Diehl, P., 1992: Territorial Changes and International Conflict, Routledge, London.
8. Kacowicz, M.A., 1995: Explaining Zones of Peace: Democracies as Satisfied Powers?, Journal of Peace Research, Vol.32, No.3, str. 265 -276.
9. Mlinar, Z., 1986: Protislovja družbenega razvoja, Delavska enotnost, Ljubljana.
10. Mlinar, Z., 1994: Deterritorialization and re-territorialization of cultural identities, v Adam, F. & Tomc, G. (eds.): Small Societies in transition, The Case of Slovenia, Družboslovne razprave, No.15-16, Slovene Sociological Association and Institute of Social Sciences, Ljubljana, str. 140 -153.
11. Mitar, M., 1998: Nekatera spoznanja o vzrokih notranjih (medetničnih) konfliktov in o načinih soočanja z njimi, v Mitar, M. Sotlar, A. (ured.): Nacionalna varnost in medetnični konflikti, Zbornik raziskovalnega projekta, Visoka policijsko - varnostna šola, Ljubljana, str. 287 -300.
12. Opello, W., Rosow, S., 1999: The Nation-State and Global Order, Lynne Rienner Publishers, Boulder,.
13. Vasquez, J. (1993). The War Puzzle, Cambridge University Press, Cambridge.
14. Vasquez, J. (1995). Why do neighbours fight?: Proximity, interaction, or territoriality. Journal of Peace Research, 32, No.3, 277 -293.

SUMMARY

Space is one of the factors, which influence the security and quality of life. It can be seen from various viewpoints (as arena, as resource, as facilitating and defacilitating factor, as object of dispute and as element of identity). In the article the main part of attention is devoted to viewpoint of territory as the object of dispute between states. Some key questions about territorial conflicts and their resolution are presented, as well as the overview of some empirical results of studies about territorial change and military conflict (the emergence of new states, exchange of homeland territory between states, recurring conflict). Some possible ways of research are indicated, also theoretical and practical importance of such research for our country is stressed. The need for research of possibilities of de-territorialization of processes of cultural identity building is emphasised, because Slovenia is not an »island« but a »crossroad« of various influences.

Slika: Protioklepne ovire, Cesta Zagreb-Ljubljana pri Čatežu, 1.7.-3.7. 1991, iz zbirke Albina Gutmana